

ԿՈՄԻՏԵՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Գիտութեան մարդիկը շատո՛նց ըսեր էին իրենց վերջին խօսքը, հէ՛ք Կոմիտաս, սակայն դժբաղդ վախճանիդ դոյժը անակնկալ մը եղաւ մեզի համար որ հակառակ մեր հոգիներուն խորը կոտորացող ցաւին, կը յուսայինք, կը սպասէինք տակաւին, միամտօրէն, հրաշքին որ աւա՛ղ չեկա՛ւ, աչքերդ առյաւէտ փակելէ առաջ: Ու հիմա, յուսալքուած, դառնօրէն կ'ողորանք անվերադարձ կորուստդ, հայ զեղջուկ եռաժշտութեան աստուածը, ո՛վ անդուգական Կոմիտաս:

Քսան եւ չորս տարուան ընթացքին իրեն հետ ունեցած կարճ այլ խիստ տղաւորիչ հանդիպումներու յիշատակը անջինջ պիտի մնայ մտքիս եւ սրտիս մէջ ինչպէս անմահ է իր անունը հայ զեղարուեստի պատմութեան մէջ:

Լաւ չեմ յիշեր թէ առաջին անգամ 1910ի՞ն թէ 11ին էր որ հանդիպեցայ իրեն Պոլիս: Իր անունը ինձի տակաւին անձանթ էր: Աւագ հինգշաբթի օր մը Ղալաթիոյ եկեղեցին զացած էի լսելու համար քառաձայն պատարագը որ ինձի համար նորութիւն մըն էր այն ատեն: Պատարագիչը Օրմանեան Սրբազանն էր:

Առաւօտեան ժամուն էր, երբ պատարագիչը կը կարդար «Ողորմեա՛ ինձ Աստուած» փոխը իր մեծազգորդ զօռ ձայնով որ կ'արձագանդէր եկեղեցւոյ կամարներուն տակ, ու քովէն, փոխասացը, մանրակազմ եկեղեցական մը որ կը շարունակէր, հեղիկ, բնական պարզ շեշտով մը. «Առաւել լուա զիս յանօրէնութենէ իմմէ եւ ի մեղաց իմոց սո՛ւրբ արա զիս»:

— Ո՞վ է, կը հարցնեմ ինքզինքիս եւ կը բաղձամ որ կարգը զայ միշտ իրեն որ կարծես Աստուծոյ դէմն է կեցեր ու կը խօսի հետը:

Պատարագը կը սկսի հանդիսաւոր, ու երբ վարագոյրը կը գոցուի ու մեղեդին կը սկսի երգուիլ, ելեքորական հոսանք մը կ'անցնի կարծես ունկնդիրներու էութենէն ներս որ հա-

մակ սարսուռ է: Անբացատրելի երանութիւն մը կ'ուռեցնէ, կ'ողողէ հոգիս եւ քաղցր արցունքներ — չա՛տ տարրեր, աւա՛ղ, այսօրուան մեր թափած աղի արցունքներէն — կը հոսին, հեղեղի նման, աչքերէս: Երբ ինքզինքիս կուգամ, ջանքեր կ'ընեմ տեսնելու համար ակը այդ ոսկեձայն աղբիւրին որ երկնասլաց շատրուանի մը պէս կը բարձրանայ, ու բազմութեան մէջէն հաղիւ թէ կը նշմարեմ սուր վեղարին տակէն երկու փայլուն աչքեր: «Կոմիտաս վարդապետն է», կը շնչէ քովէս յուզուած ձայն մը: Յետոյ կարգը կուգայ «Տէր Ողորմեային»: Այս անգամ յայտնապէս կ'որոշեմ զինք. ծունկի եկած, իր աստուածային «Տէր Ողորմեա»յով կը լացնէ եկեղեցին համակ հեկեկանքով:

Ու այնուհետեւ իր անունին հմայքը իր ետեւէն կը քաշէ զինքն ամէն ճանչցողները. եկեղեցի, համերգ, դասախօսութիւններ, որոնք կը բաղձայինք որ վերջ չունենային: Հետեւելով հանդերձ այս ամենուն, առիթը չէի ունեցած ծանօթանալու իրեն մինչեւ 1913 թուականը, ուր Պոլիսը թողուցի էջմիածնի վրայով Եւրոպա գալու համար:

Հաղիւ մէկ — երկու շաբաթէ ի վեր հասած էինք էջմիածին՝ մօրս հետ հիւր մնալու, երբ ըսին թէ Կոմիտաս վարդապետը արձակուրդով եկած է: Ուրախութիւնս անսահման եղաւ: Արդարեւ, զրեթէ անմիջապէս առիթն ունեցանք իրեն ծանօթանալու Մուշեղ վարդապետին մօտ, որ իր մտերիմներէն մէկն էր եւ որուն կից էր իր միաբանական յարկաբաժինը զոր պահած էր միշտ: Յուլիսի վերջերն էր, երբ արդէն տաքերն սկսած էին եւ պատշգամներու մէջ կ'ըլլային ընդունելութիւնները:

Շատ ուրախացաւ լսելով որ Պոլսեցի ենք. ինքը զեղուն էր Պոլսոյ տղաւորութիւններով զոր կը հաղորդէր շուրջիներուն: Եռանդով կը

Կոմիտաս Վարդապետ
Էջմիածին, 24 Ապրիլ 1900

խօսէր իր երեք հարիւր հոգինոց երզնասիր-
րին մասին, հիմնելիք իր երաժշտանոցի մա-
սին. կ'ըսէր թէ 25 հատ մասնաւոր դասեր ու-
նէր. ու ես իմ կողմէս կ'աւելցնէի այն մեծ
յաջողութիւններու պատմութիւնը զոր զանց
կ'առնէր համեստօրէն: Պօլսոյ մէջ միջազգային
դէմք մը դարձած էր այն ատեն արդէն: Լսող-
ները, իր բարեկամները, զոհ, կը ծիծաղէին
լսելով իմ վկայութիւններս, ինքն ալ միասին:
Որքա՞ն երջանիկ էր այն ատեն:

Ու այնուհետեւ քանի մը շարաթներու ըն-
թացքին առիթը ունեցայ շատ յաճախ հանդի-
պելու իրեն, փոխանակելու այցելութիւններ:
Կը տեսնեմ տակաւին զինքը, երբ կը մեծարէր
իւր հիւրերը. փայլուն սամուլարէն վազող տաք
ջրով, արծաթէ թասի մը մէջ կը լուար տաք-

ցնելու համար թէյի դաւաթները ու թիր շար-
ժումներով կը չորցնէր զանոնք, խօսելով,
պատմելով, ծիծաղելով եւ երթեկեկելով սեն-
եակին մէջ:

Կը յիշեմ իր «Լոյս Զուարթ»ները շարաթ
իրիկուններուն, Էջմիածնայ Տաճարին մէջ,
հրեշտակներու երգի մը պէս քաղցր ու հոգե-
ցունց: Կը յիշեմ կաթողիկոսի օծման տարե-
դարձին առթիւ տրուած հացկերոյթին՝ իր բա-
ժակահատը ուղղուած հայ գեղացիին, եւ այն
բոլոր դժայլելի երգերը զոր կ'երգէր վեհանա-
ւորէն պաշտօնական կամ ընկերական ճաշկե-
րոյթներու ընթացքին, մոռցնել տալով ամէն-
քին թէ ուտելու պարտականութիւն մը ունէին
կատարելիք:

Ու ի՞նչ գեղեցիկ, ինչպէ՞ս ճաշակով յար-

դարած էր իր փոքրիկ պարտէզը ուր մշակած վարդերէն կ'ընծայէր Պոլսեցի «մայրիկին ու քոյրիկին»:

Յանկարծ օր մըն ալ լսեցինք թէ կը մեկնի: Եկաւ հրաժեշտ առնելու: Տակաւին պիտի պտրտէր չրջակայ գիւղերը եւ երգեր հաւաքէր, Պոլիս դառնալէ առաջ:

Զսպասեց նոյն իսկ Հայ Գրի Գիւտի 1500-ամեակի տօնակատարութեանց որոնց համար ամբողջ էջմիածինը կը պատրաստուէր:

Մեկնումի գիշերը իր մօտն էինք ուրիշ բարեկամներու հետ, եւ զուարթութեան լաւագոյն տրամադրութիւններով է որ թողուց էջմիածինը:

Ո՛րքան ահաւոր եղաւ ցաւս երբ տարիներ ետք լսեցի խաւարումը լուսաճաճանջ այդ արեւին որ եկեր լուսաւորեր, տաքցուցեր էր մեր ամենուս հոգիները ցեղին գեղարուեստին կրակովը:

Ու հետեւն, ի՞նչ ուխտեր չէինք ընել, ի՞նչ զոհողութիւններ չպիտի յանձն առնէինք, որպէս զի ինք վերստանար իր առողջութիւնը:

Վերջեւս, Փարիզ եղած միջոցիս, կարծես նախազգալով թէ ա՛լ ես պիտի չտեսնէի զինքը, ուղեցի անպայման այցելել իրեն: Օգոստոսի վերջի շաբաթն էր:

Ժամը ուշ էր արդէն երբ հասայ Վիլփիւիֆ եւ մասնաւոր խնդրանքով միայն կարողացայ առաջնորդուիլ իր մօտ. նախապէս պատրաստուած ժպիտ մը դէմքիս, «Բարե՛ւ, Հա՛յր սուրբ, ըսի, զիս ճանչցա՞ք, Սահակ Արքեպիսկոպոսի քեռաղջիկը: Կը յիշէ՞ք, մօրս հետ էջմիածին հանդիպեցանք ձեզ»: Կձկտիկ պառկած էր անկողնին մէջ. իր աղօտ բայց պրպտող աչքերը վրաս յառեց եւ ըսաւ մեղմ ձայնով մը. «Ինչո՞ւ կը զբաղիք մեռելներով»: ու կարծես վախճալով որ վիրաւորած է զիս, յարեց աւելի մեղմ

ձայնով. «Գիտէ՞ք, անոնք շատ չարիք կը հասցնեն ձեզ, պէտք է զգուշանալ», եւ շարունակեց խօսիլ, դեւերու, ուրբուականներու լարած դաւերուն վրայ: Չայնը հաղիւ լսելի կ'ըլլար, մանաւանդ որ իր առանձնասենեակը շատ մօտն էր ընդհանուր սրահին ուր միւս հիւանդներու զոռում զոչումը կը սարսուցնէր զիս: Իր ատենով ունեցած արիւնոտ դէմքը մոմի գոյն եղած էր: Անընդհատ կը խօսէր. չէի լսեր այլեւս զինքը. կը զգայի որ պահած ժպիտս ցաւի ծամածուծութեան մը կը փոխուէր: «Ի՞նչ է այդ», ըսաւ: «Ոչինչ, Հա՛յր Սուրբ», ըսի, ամհնալով որ մոռցած էի զնեւ ծրարն իր քով: «Ես բանի պէտք չունիմ այստեղ, ըսաւ, իմ աշխատանքով կ'ապրիմ. ո՛չ մէկ բանէ զրկուած եմ»: «Գիտեմ», ըսի: «Ի՞նչպէս է քոյրդ», հարցուց յանկարծ: Չէի կարող հաւատալ թէ կարող էր յիշել քոյրս զորինձ հետ չէր տեսած ընաւ:

Ու տակաւին խօսեցաւ, իր զբաղումներուն եւ մեռելներու աշխարհին վրայ, պրպտող աչքերը վրաս յառած: Չգացի որ պիտի փոքկէի, հրաժեշտ առի, ձեռքը տուաւ որ համբուրեմ. «Տարէք յետ այդ ծրարը, ըսաւ, այստեղ արտօնութիւն չկայ»: «Ես արտօնութիւն ստացեր եմ»: «Ո՛չ, ըսաւ, ես եմ այստեղի վերակացուն եւ ես չեմ արտօններ ո՛չ մէկի բան բերել»: «Լաւ, ըսի, վախճալով զինք նեղացնելէ, եւ առի դուրս ելայ, ցաւէս խորտակուած:

Ու հիմա նախկին կենսունակ պատկերիդ քով տեղաւորուած, սրտիս խորը, այդ վերջին պատկերը աւերակ վիճակիդ, ո՛վ սուրբ Կոմիտաս, հաղարարներու մէջէն՝ կուգամ քու յիշատակիդ նուիրել, հայ երգի սիրահար հոգիիս երախտադիտութեանն իրը նշան, այս արցունքոտ ողակոչումը քու անմահ դէմքիդ:

Պիւիւսել

ՄԵԼԻՆԷ ԳՕՎԱՆՃԵԱՆ

